

Hoofdstuk 8

(Leer)stoornissen (her)kennen en aanpakken

Do's en don'ts bij (leer)stoornissen

8. (Leer)stoornissen (her)kennen en aanpakken - Do's en don'ts bij (leer)stoornissen

INHOUD

<i>Inleiding</i>	171
<i>ADD: Attention Deficit Disorder</i>	173
<i>ADHD: Attention Deficit Hyperactivity Disorder</i>	175
<i>Dyscalculie</i>	177
<i>Dyslexie</i>	179
<i>Dyspraxie</i>	181
<i>NLD - Non verbal learning disorder</i>	183
<i>Voor meer informatie</i>	185

INLEIDING

Leerlingen met stoornissen als dyslexie, dyscalculie, dyspraxie, AD(H)D, NLD zijn niet dom of lui. Hun falen is geen onwil. Deze leerlingen doen meestal enorm hun best. Ze besteden vaak heel veel tijd aan huiswerk en lessen en behalen dan nog een onvoldoende. Erg pijnlijk is het als ze naast slechte cijfers ook nog de opmerking krijgen: 'Doe wat meer je best' of 'Let beter op!' Veel leerlingen verliezen hun zelfvertrouwen, worden gespannen en faalangstig. Ze geven het op met het idee: 'Zie je wel dat ik het niet kan!'. Ze ontwikkelen een negatief zelfbeeld, gekleurd met de etiketten die ze zo dikwijls horen: 'dom', 'lui', 'ongemotiveerd', 'gehandicapt'.

Gelezen op het forum jongeren www.letop.be

in de klas

ik ben dus een smurf die dyslecie en disorhtografie heb, ik zit nu in het zesde jaar aso in de richting wetenschappen wiskunde met hulp van leerkrachten , directie, logopediste ,... en natuurlijk enorm veel doorzettingsvermogen (dus niet te vlug opgeven!!!) maaar dit wil ik eigenlijk niet zeggen . ik schijf idt voor alle leerkrachten die dit lezen (ook in het secundaire onderwijs) smurfen zoals ik hebben vaak een duwtje in de rug nodig , dit kun je doen door ons te bemoedigen en te feliciteren na het maken van een toets (bij mij heeft dit altijd enorm veel geholpen) durf ons te helpen , wij smurfen hebben zulke leerkrachten nodig (maak ons wel niet "belachelij" voor heel de klas liefst)bepaalde leerkrachten hebben een enorme belangrijke rol gespeeld in mijn humanoira op basis van volhouden en niet opgeven , dati ik ook iets waard ben ... ik daag jullie als leerkrachten uit !

Deze leerlingen ontwikkelen positiever als we op school begrip tonen bij hun schoolse problemen en efficiënte ondersteuning bieden bij problemen met het leren en onthouden.

Voor leerkrachten is het niet evident dat ze alle stoornissen kennen. In de basisopleiding komen leerstoornissen nog steeds te summier aanbod. De bestaande literatuur is weinig op de Vlaamse situatie afgestemd.

Het deel '(Leer)stoornissen? Leer ze (her)kennen!' biedt leerkrachten de kans om de meest voorkomende stoornissen op korte tijd beter te herkennen en geeft tips voor aanpak.

Per stoornis is er één fiche met een opsomming van de opvallendste kenmerken. Mogelijk sterke en zwakke kanten worden op een rijtje gezet. Problemen bij de verschillende vakken worden kort aangehaald.

De achterkant van elke fiche biedt een aantal tips voor ondersteuning in de klas.

Deze fiches hebben niet de ambitie om wetenschappelijke werken te vervangen. Ze geven alleen een kort overzicht van kenmerken en een aantal tips voor aanpak en begeleiding. De kenmerken passen niet allemaal bij elke leerling met een stoornis.

De tips voor aanpak zijn slechts richtingaanwijzers. De keuze maak je uiteraard zelf in functie van de klas en de leerling. Voor wie meer wil weten zijn een aantal boeken in de literatuurlijst opgenomen. Op de site www.letop.be vind je ook maandelijks nieuwe artikels.

ADD: ATTENTION DEFICIT DISORDER

Deze leerlingen kunnen opvallen door...

Leerlingen met ADD vertonen een gebrek aan concentratie en volgehouden aandacht. Hun denken verloopt chaotisch. Het zijn stille prutsers die niet altijd opvallen in de klas. ADD komt vaak samen voor met dyslexie/dysorthografie/dyscalculie/dyspraxie.	
mogelijk zwakke kanten	mogelijk sterke kanten
<p>aandachtstekort</p> <ul style="list-style-type: none"> • verstrooidheidsfouten, onvoldoende aandacht voor details • moeite om aandacht bij taken of spel te houden • niet lijken te luisteren • aanwijzingen niet opvolgen • er niet in slagen werk af te maken of verplichtingen na te komen • moeite met het organiseren van taken en activiteiten • vermijden van taken die een langdurige geestelijke inspanning vereisen • afgeleid worden door allerlei onbelangrijke dingen • vaak dingen kwijtraken • vergeetachtig bij dagelijkse bezigheden <p>vergeetachtigheid</p> <ul style="list-style-type: none"> • vaak iets vergeten • namen van mensen vergeten • specifieke domeinkennis niet kunnen onthouden • moeite met tafels <p>kennisopbouw</p> <ul style="list-style-type: none"> • onvoldoende kennis opbouwen (vooral gevolgen voor Frans en wiskunde) • opvallend veel spellingfouten • opvallend veel rekenfouten • veel 'domme' fouten ondanks goed inzicht	<p>rijke fantasie of creativiteit</p> <ul style="list-style-type: none"> • goede ideeën • veel associaties • rijk beelddenken <p>gevoelig en sociaal</p> <ul style="list-style-type: none"> • groot inlevingsvermogen • passen zich gemakkelijk aan • flexibel • open voor anderen

Wat moet je vooral doen en wat niet?

do's	don'ts
<p>accepteren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Moedig de leerling aan als hij/zij het goed doet. • Toon dat je het positieve ook opmerkt. <p>stimuleren en begeleiden</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geef korte en duidelijke instructies. • Geef één opdracht tegelijk • Maak oogcontact en geef directe feedback. • Werk met een chronometer of keukenwekker om de tijd te beperken. • Alleen strikt nodige materiaal op bank, bijvoorbeeld: 'bij taalvakken geen passer en geodriehoek op de bank'. • Leer kernwoorden markeren. Vat de hoofdzaken samen. • Stimuleer om geheugenkaarten te gebruiken. <p>compenseren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Laat de leerling een oorbeschermer dragen bij toetsen en taken. • Laat de leerling gebruik maken van het materiaal van de klas (passer, atlas, enz.) als hij/zij weer iets vergeten is (met meerdere leerlingen hetzelfde materiaal gebruiken nodigt uit tot spelen en praten). • Voorzie een perforator en een nietjesmachine in de klas, zodat losse bladen dadelijk kunnen geordend worden.	<p>begeleiding en aanpak</p> <ul style="list-style-type: none"> • Complexe opdrachten geven. • Overladen met 'woord'instructie. • Verwachten dat zij iets onthouden als zij het niet meteen noteren. <p>straffen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Punten aftrekken als een taak niet tijdig wordt afgegeven zonder aan te leren hoe tijdig iets afgeven. • Boos worden bij vergeetachtigheid zonder extra hulp om niet meer te vergeten. <p>materiaal</p> <ul style="list-style-type: none"> • Teksten met onoverzichtelijke lay-out. • Cursussen op veel losse bladen en in verschillende mappen.

ADHD: ATTENTION DEFICIT HYPERACTIVITY DISORDER

Deze leerlingen kunnen opvallen door...

<p>Leerlingen met ADHD vertonen een gebrek aan concentratie, zijn impulsief en overbeweeglijk. Soms kunnen ze echter wel rustig met iets bezig zijn dat hen echt interesseert.</p>	
<p>mogelijk zwakke kanten</p> <p>aandachtstekort</p> <ul style="list-style-type: none"> • verstrooidheidsfouten, onvoldoende aandacht voor details • moeite om aandacht bij taken of spel te houden • niet lijken te luisteren • aanwijzingen niet opvolgen • er niet in slagen werk af te maken of verplichtingen na te komen • moeite met het organiseren van taken en activiteiten • vermijden van taken die een langdurige geestelijke inspanning vereisen • afgeleid worden door allerlei onbelangrijke dingen • vaak dingen kwijtraken • vergeetachtig bij dagelijkse bezigheden <p>hyperactiviteit</p> <ul style="list-style-type: none"> • onrustig bewegen met handen en voeten, wiebelen • opstaan of rondlopen wanneer dat niet past • moeilijk rustig spelen of zich bezig houden met ontspannende activiteiten • vaak 'in de weer' of 'draaft maar door' • aan één stuk door praten <p>impulsiviteit</p> <ul style="list-style-type: none"> • antwoorden voordat de vragen afge maakt zijn • moeite om op zijn/haar beurt te wachten • bezigheden van anderen verstoren, zich opdringen • zich in gevaarlijke situaties storten <p>kennisopbouw</p> <ul style="list-style-type: none"> • onvoldoende kennis opbouwen (vooral gevolgen voor Frans en wiskunde) 	<p>mogelijk sterke kanten</p> <p>gedreven en enthousiast</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunnen zich 'volledig op iets storten' • kunnen 'er echt voor gaan' <p>goede entertainers</p> <ul style="list-style-type: none"> • creatief • vaak echte spraakwatervallen • spreken 'met heel hun lichaam' <p>nemen vlot contact</p> <ul style="list-style-type: none"> • niet verlegen • durven in een nieuwe situatie zonder aarzelen anderen aanspreken <p>veel energie en uithoudingsvermogen</p> <ul style="list-style-type: none"> • veel fysieke kracht • niet snel moe bij sport en spel <p>hoog tempo</p> <ul style="list-style-type: none"> • snel werktempo • snel van activiteit wisselen

Wat moet je vooral doen en wat niet?

do's	don'ts
<p>accepteren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Moedig de leerling aan als hij/zij het goed doet. • Toon dat je het positieve ook opmerkt. <p>stimuleren en begeleiden</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geef korte en duidelijke instructies. • Geef niet teveel, maar duidelijke regels. • Maak oogcontact en geef directe feedback. • Werk met beloningskaarten. • Geef één opdracht tegelijk. • Schrijf agenda of rooster met werkplanning/ activiteiten op bord. • Voorzie activiteiten voor dode momenten. • Beperk de hoeveelheid prikkels. Alleen strikt nodige materiaal op bank, bijvoorbeeld: 'bij taalvakken geen passer en geodriehoek op de bank'. • Maak een duidelijk bordschema. • Sta af en toe activiteit toe: even rondje lopen, iets wegbrengen. • Structureer de leerstof en het leergedrag. • Leer kernwoorden markeren. Vat de hoofdzaken samen. <p>compenseren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Laat de leerling een oorbeschermer dragen bij toetsen en taken. • Laat de leerling gebruik maken van het klasmateriaal (passer, atlas, enz.) als hij/zij weer iets vergeten is (met meerdere leerlingen hetzelfde materiaal gebruiken nodigt uit tot spelen en praten). • Voorzie een perforator en een nietjesmachine in de klas, zodat losse bladen dadelijk kunnen geordend worden.	<p>begeleiding en aanpak</p> <ul style="list-style-type: none"> • Steeds dezelfde/gelijkaardige opdrachten geven (dit wordt voor deze leerlingen heel snel saai). • Onverwachte activiteiten. • Complexe opdrachten. • Het ene moment dingen toestaan en het andere weer niet. <p>straffen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uitgestelde straffen geven (de leerling ziet het verband niet met zijn/ haar gedrag). • Schrijfstraffen geven (hij/zij werkt eindeloos aan een schrijftaak). • Zware sancties als de leerling weer eens iets vergeten is. • Boos worden. Wel: uitleg over gewenst gedrag. <p>materiaal</p> <ul style="list-style-type: none"> • Teksten met onoverzichtelijke lay-out. • Cursussen op veel losse bladen en in verschillende mappen.

DYSCALCULIE

Deze leerlingen kunnen opvallen door...

<p>Leerlingen met dyscalculie vertonen opvallende en blijvende moeilijkheden met rekenen en wiskunde en dit op het vlak van automatiseren (geheugendyscalculie), vaardigheden en technieken (procedurale dyscalculie) en/of problemen met visuo-spatiële deeltaken van het rekenen (visuo-motorische dyscalculie en NLD). Dyscalculie kan samengaan met andere leerproblemen als ADHD, dyslexie en NLD.</p>	
<p>mogelijk zwakke kanten</p> <p>geheugen en automatismen</p> <ul style="list-style-type: none"> • splitsingen en tafels niet onder de knie krijgen, cijfers niet correct lezen en schrijven • steeds weer twijfelen bij eenvoudige bewerkingen • traag rekenen bij eenvoudige bewerkingen, er zijn talrijke rekenfouten • de klok niet vlot leren lezen <p>vaardigheden en technieken</p> <ul style="list-style-type: none"> • moeite met de volgorde van de stappen die bij complexe berekeningen moeten worden uitgevoerd, bijvoorbeeld: een staartdeling uitvoeren of een vergelijking uitwerken • veel fouten in het uitvoeren van rekenprocedures, bijvoorbeeld: de volgorde van de bewerkingen altijd verwarren • het vaak gebruiken van een rekenaanpak die normaal voor jongere kinderen is <p>visueel-ruimtelijke en motorische vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • motorische onhandigheid, bijvoorbeeld: lat, passer en geodriehoek onvoldoende kunnen hanteren en onnauwkeurigheid bij technische tekeningen • geen verbanden zien tussen woord en beeld (grafieken niet kunnen lezen) • onnauwkeurig noteren bijvoorbeeld 2^3 wordt 23, 25 wordt 52 • moeite met kolommen en millimeterpapier <p>inzicht</p> <ul style="list-style-type: none"> • problemen met onderdelen waarbij ruimtelijk inzicht en kennis van ruimtelijke begrippen van belang zijn (meetkunde) • vooral steunen op geheugen, nieuwe inzichten enkel door veel oefening verwerven 	<p>mogelijk sterke kanten</p> <p>compenserende vaardigheden (heel verschillend bij de verschillende vormen van dyscalculie)</p> <ul style="list-style-type: none"> • opvallend sterk logisch inzicht en sterk redeneervermogen • opvallend sterk ruimtelijk en driedimensionaal inzicht • goed qua onthouden van splitsingen en tafels • opvallend sterk auditief en verbaal geheugen voor cijfers en rijtjes en dus goed in hoofdrekenen en tafels • uitgesproken interesse voor cijfermateriaal als data en technische gegevens • uitgesproken kunstzinnig en/of creatief • muzikale aanleg (absoluut gehoor)

De term 'dyscalculie' is wetenschappelijk nog niet eenduidig gedefinieerd. Sommige wetenschappers zien dyscalculie als een automatiseringsstoornis (zoals dyslexie), anderen beschouwen dyscalculie als een verzamelnaam voor alle rekenstoornissen.

vakken die problemen kunnen geven:

- wiskunde
- economie en boekhouden: berekeningen, cijfers juist onder elkaar plaatsen, cijfers overschrijven
- aardrijkskunde: schaalberekening
- geschiedenis: jaartallen situeren op een getallenas, jaartallen onthouden
- wetenschappen (fysica, chemie, WW, elektriciteit, mechanica); formules en berekeningen, millimeterpapier
- TO: informatietechnologie, beslissingsschema's
- muziek: noten lezen, maat houden, toon houden, blokfluit spelen

Wat moet je vooral doen en wat niet?

do's	don'ts
<p>accepteren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Moedig de leerling aan als hij/zij het goed doet. • Aanvaard dat de leerling een probleem heeft en breng hiervoor begrip op. <p>stimuleren en begeleiden</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geef de leerlingen opgaven op papier (dus niet enkel dicteren of op het bord schrijven). • Laat de leerling tussenuitkomsten noteren, eventueel op een kladblad. • Stuur de aandacht van de leerling in de goede richting. (Bijvoorbeeld: Moet je de omtrek of de oppervlakte berekenen? Ken je de juiste formule?) • Geef beduidend meer tijd om toetsen op te lossen en laat ze vooral vroeger beginnen. <p>compenseren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kijk wat goed gaat en wat minder goed gaat en leer de leerling gebruik te maken van zijn/haar sterke kanten. Ondervraag mondeling bij uitval. • Laat steeds een rekenmachine gebruiken als hij/zij berekeningen moet maken. • Geef fiches met formules en tafels. • Leer oplossingschema's gebruiken. • Laat een meetkundige constructie mondeling toelichten. <p>dispenseren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Stel de leerling vrij van hoofdrekenen. 	<p>begeleiding en aanpak</p> <ul style="list-style-type: none"> • Eisen dat de leerling alle berekeningen uit het hoofd maakt en fouten daarbij zwaar doorrekenen. • De oefeningen die in de klas niet gemaakt werden, als extra huiswerk meegeven naar huis • Onverwacht aan het bord oefeningen laten maken • Toetsen laten leren uit schriften of notities die niet gecorrigeerd zijn. • Opgaven voor toetsen en examens enkel dicteren. • Opgaven zo dicht bij elkaar zetten er enkel plaats is voor de einduitkomst. <p>taalgebruik</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bij rekenfouten opmerkingen maken in de aard van: 'Tafels, dat is leerstof tweede leerjaar! Wat zit jij hier te doen?' • Veel wetenschappelijke termen gebruiken die nog niet veel aan bod gekomen zijn, zonder ze te verklaren. <p>gedrag</p> <ul style="list-style-type: none"> • De leerling vergelijken met klasgenoten. • Zware sancties stellen bij rekenfouten. <p>materiaal</p> <ul style="list-style-type: none"> • Teksten met onoverzichtelijke lay-out. • Losbladig systeem.

DYSLEXIE

Deze leerlingen kunnen opvallen door...

<p>Leerlingen met dyslexie vertonen opvallende en blijvende moeilijkheden met lezen en met spelling. De fouten die zij maken lijken op verstrooidheidsfouten. Bijvoorbeeld: 'kinderen' in plaats van 'kinderen' schrijven. Zij lezen hun vragen dikwijls verkeerd en antwoorden dan ook fout of onvolledig. Bij vreemde talen geeft dit heel wat problemen.</p>	
<p>mogelijk zwakke kanten</p> <p>aandacht en concentratie</p> <ul style="list-style-type: none"> • concentratieproblemen • verhoogde afleidbaarheid • vergeetachtigheid en verstrooidheid <p>oriëntatie in tijd en ruimte</p> <ul style="list-style-type: none"> • moeilijk klok lezen • zwak gevoel voor tijd en ordening in tijd • weg vinden, begrippen links, rechts, voor, na, boven, onder zijn moeilijk <p>motorische vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • moeizaam en moeilijk leesbaar geschrift • onhandigheid <p>orde en structuur</p> <ul style="list-style-type: none"> • taken vergeten • agenda onvolledig ingevuld • moeilijk orde houden, allerlei dingen verliezen <p>geheugen</p> <ul style="list-style-type: none"> • problemen met onthouden van losse, op zichzelf staande gegevens • problemen met complexe opdrachten • afspraken en spullen vergeten <p>sociale vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • weinig zelfvertrouwen, emotionele of sociale problemen, gedragsproblemen 	<p>mogelijk sterke kanten</p> <p>geheugen</p> <ul style="list-style-type: none"> • uitstekend lange termijngeheugen als het gaat om ervaringen, locaties en gezichten <p>creatief problemen oplossen</p> <ul style="list-style-type: none"> • meerdere aspecten van een probleem tegelijk zien • levendige verbeelding • creatief in het bedenken van oplossingen • aanleg voor kunst, drama, muziek, sport, verhalen vertellen, verkopen, zaken doen, ontwerpen, bouw of techniek <p>visueel-analytische vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • snel zien hoe iets (bijvoorbeeld: een gebouw of een wiskundig probleem) is opgebouwd, hoe het in elkaar zit • een groot geheel makkelijk opsplitsen in de delen waaruit het is opgebouwd <p>ruimtelijke vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • sterk in driedimensionaal denken (een voorwerp dat ze maar van één kant zien, als het ware in hun hoofd van alle kanten bekijken) <p>sociale vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • begrip voor problemen van anderen • groot doorzettingsvermogen

vakken die problemen kunnen geven:

- **Nederlands:** lezen en spelling, traag overschrijven, overschrijffouten
- **wiskunde:** tafels en eenvoudige bewerkingen, onthouden van wiskundige termen, verwarren van tekens, omkeringen bij overschrijven en lezen getallen
- **vreemde talen:** leren lezen en schrijven van vreemde talen, spraakkunst
- **aardrijkskunde:** kaart lezen, topografie, onthouden van aardrijkskundige namen
- **geschiedenis:** onthouden van data, historische gebeurtenissen, geschiedkundige namen
- **andere vakken:** onthouden van contextloze feiten, onthouden van formules

Wat moet je vooral doen en wat niet?

do's	don'ts
<p>accepteren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aanvaard dat de leerling een probleem heeft en toon je begrip. Laat voelen dat je gelooft in de leerling. <p>stimuleren en begeleiding</p> <ul style="list-style-type: none"> • Motiveer en leg nadruk op talenten! • Structureer de leerstof en het leergedrag. • Leer kernwoorden markeren. Vat de hoofdzaken samen. • Gebruik heldere taal en geef duidelijke opdrachten! • Varieer in visuele, motorische, auditieve aanbieding. • Doe aan 'preteaching'. • Leer de leerling 'hulp' te vragen. • Controleer regelmatig de agenda. • Gebruik overzichtelijke teksten (let op contrast, lettertype en interlinie, duidelijke alinea's, besluit bovenaan en op één pagina). • Stimuleer 'herhalen'. (Spreid bvb. woordenschat leren in agenda over verschillende dagen.) • Gebruik bij woorden en teksten afbeeldingen of tekeningen. <p>compenseren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sta alle hulpmiddelen toe die de 'zelfredzaamheid' vergroten. Laptop, rekenmachine, strategiekaarten. • Stimuleer gebruik van software en overhoorprogramma's. • Woordenboeken op cd-rom gebruiken. • Leer werken met tekstverwerking en spellingcontrole. • Geef meer tijd (min. 30%) bij toetsen. • Lees opdrachten voor, overhoor mondeling. • Bied schema's en geheugensteuntjes. • Bied instructie stap voor stap aan. • Vraag ingesproken boeken. <p>dispenseren (vrijstellen)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geef vrijstelling van bepaalde eisen, bijvoorbeeld: 'geen spellingfouten tellen'. • Laat minder oefeningen maken.	<p>begeleiding en aanpak</p> <ul style="list-style-type: none"> • Spellingfouten aanrekenen. • Veel tekst laten overschrijven van het bord. • Onvoorbereid hardop laten lezen. • Meerdere opdrachten tegelijk geven. • Lange schrijfp opdrachten geven. • Grote toetsen kort van tevoren aankondigen. • Alleen schriftelijk overhoren. • Dictée's laten meedoen ver boven het niveau. • Toetsen laten leren uit schriften of nota's die niet gecorrigeerd zijn. <p>taalgebruik</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lange en complexe instructies geven. • De leerstof alleen uitleggen in de vreemde taal. Zo weet de leerling gegarandeerd niet wat hij moet kennen. • Zeggen of schrijven: 'Je hebt niet geleerd'. Wel: 'Vraag hoe hij of zij iets gedaan of geleerd heeft'. <p>gedrag</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zware sancties stellen als de leerling te laat komt of iets vergeten is. • Verwachten dat de leerling zelfstandig kan plannen. • De leerling vergelijken met zijn klasgenoten. <p>materiaal</p> <ul style="list-style-type: none"> • Teksten met onoverzichtelijke lay-out. • Een onduidelijke kopie geven. • Geschreven opgaven of toetsen. Wel: 'getypt en overzichtelijk'. • Cursus op veel losse bladen en in verschillende mappen.

DYSPRAXIE

Deze leerlingen kunnen opvallen door...

<p>Leerlingen met ontwikkelingsdyspraxie (DCD - coördinatie-ontwikkelingsstoornis) hebben opvallende en blijvende moeilijkheden met (fijne en grove) motorische vaardigheden. Moeizaam en moeilijk leesbaar geschrift. Onhandigheid, knoeien met eten, langzaam bij omkleden. Moeite met turnen en balspelen. Moeite met evenwicht, reactievermogen.</p>	
<p>mogelijk zwakke kanten</p> <p>aandacht en concentratie</p> <ul style="list-style-type: none"> • verhoogde afleidbaarheid <p>oriëntatie in tijd en ruimte</p> <ul style="list-style-type: none"> • moeilijk klok lezen • zwak gevoel voor tijd en ordening in tijd • weg vinden, begrippen links, rechts, voor, na, boven, onder zijn moeilijk <p>visueel ruimtelijke vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • moeite met constructies • zwak in 'driedimensionaal' voorstellen <p>orde en structuur</p> <ul style="list-style-type: none"> • moeilijkheden om taken te plannen • agenda onvolledig ingevuld <p>geheugen</p> <ul style="list-style-type: none"> • problemen met onthouden van losse, op zichzelf staande gegevens • problemen met complexe opdrachten • afspraken en spullen vergeten <p>spreken</p> <ul style="list-style-type: none"> • soms problemen met articulatie, bepaalde lettervolgorde en vloeiendheid bij het spreken <p>sociale vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • soms onvolwassen gedrag en overdreven emoties • gedragsproblemen 	<p>mogelijk sterke kanten</p> <p>geheugen</p> <ul style="list-style-type: none"> • uitstekend lange termijngeheugen als het gaat om ervaringen <p>verbale vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • vlot taalgebruik • goede woordenschat <p>sociale vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • groot doorzettingsvermogen • inlevingsvermogen

vakken die problemen kunnen geven:

- **Nederlands:** moeizaam overschrijven, veel overschrijffouten, spelling (concentratie voor lettervorming en - verbindingsen vraagt alle energie)
- **wiskunde:** tafels en eenvoudige bewerkingen (niet automatiseren), gebruik van materialen (gradenboog, passer) en schetsen of tekenen van figuren, 'lezen' van ruimtelijke figuren, voorstellingen, indelingen, enz.
- **vreemde talen:** zinsbouw en zinsontleding
- **aardrijkskunde:** kaart lezen, oriëntatie, reliëfvoorstellingen
- **lich. opvoeding:** oefeningen met snelle opeenvolgingen, evenwicht, coördinatie

Wat moet je vooral doen en wat niet?

do's	don'ts
<p>accepteren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aanvaard dat de leerling een probleem heeft en toon begrip. Laat voelen dat je gelooft in de leerling. stimuleren en begeleiding • Motiveer en leg nadruk op talenten! • Structureer de leerstof en het leergedrag. • Leer kernwoorden markeren. Vat de hoofdzaken samen. • Gebruik heldere taal en geef duidelijke opdrachten! • Leer de leerlinge 'hulp' te vragen. • Controleer regelmatig de agenda. • Zorg dat alleen het nodige schrijfmateriaal op de bank ligt. <p>compenseren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sta alle hulpmiddelen toe die de 'zelfredzaamheid' vergroten. Laptop, rekenmachine, strategiekaarten. • Laat een liniaal/geodriehoek gebruiken met een handgrip of antislipstrip. • Gebruik voor cijferen en wiskunde ruitjespapier: dit vergemakkelijkt het onder elkaar schrijven van cijfers. • Leer werken met tekstverwerking en spellingcontrole. • Geef meer tijd (min. 30%) bij taken en toetsen.. • Bied schema's en geheugensteuntjes. • Bied instructie stap voor stap aan. <p>dispenseren (vrijstellen)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geef vrijstelling van bepaalde eisen (bijvoorbeeld: geen spellingfouten tellen, afwijkingen tot 3 à 4 mm. bij het tekenen tolereren). • Laat minder oefeningen maken. • Geef een vervangingsopdracht bij sportactiviteiten als het sporten voor veel hilariteit bij de andere leerlingen zorgt en de leerling dit niet aan kan. • Dwing de leerling ook niet om bijvoorbeeld mee te dansen bij het schoolfeest, maar laat hem aankondigen.	<p>begeleiding en aanpak</p> <ul style="list-style-type: none"> • Spellingfouten aanrekenen. • Lange schrijfoopdrachten geven. • Veel tekst laten overschrijven van het bord. • Meerdere opdrachten tegelijk geven. • Lange schrijfoopdrachten geven. • Grote toetsen kort van tevoren aankondigen. • Alleen schriftelijk overhoren. • Dictee's laten meedoen ver boven het niveau. • Toetsen laten leren uit schriften of nota's die niet gecorrigeerd zijn. <p>taalgebruik</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lange en complexe instructies geven. • Zeggen of schrijven: 'Je hebt niet geleerd.' Wel: 'Vraag hoe hij of zij iets gedaan of geleerd heeft.' <p>gedrag</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zware sancties stellen als de leerling te laat komt of iets vergeten is. • Verwachten dat de leerling zelfstandig kan plannen. • De leerling vergelijken met zijn klasgenoten. <p>materiaal</p> <ul style="list-style-type: none"> • Teksten met onoverzichtelijke lay-out. • Een onduidelijke kopie geven. • Geschreven opgaven of toetsen (wel getypt en overzichtelijk). • Cursus op veel losse bladen en in verschillende mappen.

NLD – NON VERBAL LEARNING DISORDER

Deze leerlingen kunnen opvallen door...

Leerlingen met NLD hebben zwakke motorische, probleemoplossings-, sociale en non-verbale vaardigheden. Ruim 65% van de communicatie vindt non-verbaal plaats. De leerling met NLD kan deze signalen moeilijk interpreteren en voor zichzelf toepassen. Moeilijkheden met ruimtelijk inzicht, fijne motoriek, visuele informatie, vrienden maken en zelfredzaamheid.

mogelijk zwakke kanten	mogelijk sterke kanten
<p>visueel ruimtelijke vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • problemen met weg vinden op school, besef van tijd • moeite met het houden van overzicht • problemen met herkenning en organisatie van visueel - ruimtelijke informatie <p>waarnemen en aandacht</p> <ul style="list-style-type: none"> • moeite met verbanden leggen <p>cognitief</p> <ul style="list-style-type: none"> • weinig aandacht voor visuele en tactiele informatie • zwak inzicht in oorzaak - gevolg, tekstbegrip • zwak probleemoplossend vermogen en zwak gebruik van strategieën • moeite met flexibel denken • weinig systematische aanpak <p>motorische vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • houterig, traag • moeizaam en moeilijk leesbaar geschrift • zwak evenwicht <p>sociale vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • non-verbale signalen (gebaren en gelaatsuitdrukkingen) worden niet begrepen • moeite om zich aan te passen aan nieuwe omstandigheden • moeilijke relatie met leeftijdsgenoten • weinig sociaal inlevingsvermogen 	<p>verbale vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • vlug en vlot praten en lezen • zeer rijke woordenschat <p>geheugen</p> <ul style="list-style-type: none"> • verbaal geheugen: zinnen letterlijk onthouden. • geheugen voor parate kennis, rijtjes en reeksen <p>automatiseren</p> <ul style="list-style-type: none"> • eens geautomatiseerd: heel vlot technisch lezen en spellen <p>aandacht</p> <ul style="list-style-type: none"> • concentratie en aandacht: auditief en verbaal <p>muzikale aanleg</p> <ul style="list-style-type: none"> • absoluut gehoor

vakken die problemen kunnen geven:

alle vakken: begrijpen van teksten, kern van verhaal, verwerken van informatie

wiskunde: meetkundig tekenen, rekensymbolen, formules en toepassingen ervan

zaakvakken: lezen van grafieken, tabellen, abstracte begrippen, zien te veel details

sport: samenspel, zwakke coördinatie grove motoriek

plast. opv.: fijne motorische vaardigheden

aardrijkskunde: kaartlezen, topografie

Wat moet je vooral doen en wat niet?

do's	don'ts
<p>accepteren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aanvaard dat de leerling veel vragen stelt. • Respecteer de behoefte aan routinematig en soms 'slaafs' gedrag. <p>begeleiding</p> <ul style="list-style-type: none"> • Respecteer een evenwicht tussen empathie en het bewaren van afstand. • Let niet alleen op wat de leerling zegt, maar vooral wat de leerling doet. Geef veel oefeningen. • Bied instructie (verbaal) stap voor stap aan. Controleer begrip. • Leer te vragen wat de ander bedoelt. • Bereid voor op veranderingen. • Ondersteun in conflictsituaties. • Wees beducht voor 'pesten'. • Maak verwachtingen expliciet en verbaal kenbaar. • Leer met humor omgaan en relativeren. <p>compenseren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geef een A4 met een voorinstructie van de lesstof. Geef een kopie zonder plaatjes. • Laat gebruik maken van hulpmiddelen: laptop, rekenmachine, strategiekaarten enz. • Geef extra tijd. • Overhoor mondeling en stel ook feitenvragen. • Beperk de omvang van de taak. • Kijk nota's regelmatig na of geef kopietjes. • Help om de spullen en nota's op orde te houden (mappen, bakjes, kleuren, enz.) <p>dispenseren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Laat bepaalde leerinhouden overslaan. <p>remediëren</p> <ul style="list-style-type: none"> • Leer handelingen verbaal te ondersteunen. • Leer strategieën aan. • Geef stappenplannen voor de diverse vakken. • Maak samen een foutenanalyse en leer zoeken naar de juiste oplossing (terug regels erbij nemen, enz.). Laat dit ook verwoorden.	<p>begeleiding</p> <ul style="list-style-type: none"> • Annemen dat de leerling de uitleg begrijpt. • Onvoorspelbaar gedrag tonen. • Veel tekst laten overschrijven van het bord. • Uitsluitend visuele instructie geven. • Lange schrijfofdrachten geven. • Verplichten altijd aan spel/sport mee te doen. Wel: 'Zoek naar zinvolle activiteiten'. <p>taalgebruik</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gebruik van figuurlijke taal, woordgrapjes, ironische opmerkingen, enz. • In discussie gaan. <p>gedrag</p> <ul style="list-style-type: none"> • Behandelen als de andere klasgenoten. • Dwingen tot sociaal gedrag. • Zware sancties stellen als de leerling te laat komt. • Verwachten dat ze non-verbale seintjes begrijpen. Wel: 'Kijk niet alleen boos maar zeg dat je boos bent'. • Sociaal inlevingsvermogen verwachten. • Ruimtelijk-visueel materiaal als ondersteuning geven. • Materiaal met ingewikkelde lay-out en plaatjes. • Complexe visuele schema's. Wel: 'Uitleg geven in woorden.'

VOOR MEER INFORMATIE

Algemeen

Cooreman, A. & Bringmans, M. (2002). Ik heet niet dom. Leren leven met leerstoornissen. Leuven/Leusden: Acco.

Hellinckx, W. en Ghesquière, P. (2000). Als leren pijn doet. Leuven/Leusden: Acco.

Verliefde, E. en Hermans, R. (2000). Geef me de tijd, Kinderen met leerproblemen in de klas. Leuven/Leusden: Acco.

ADHD

Bollaert, R. (2002). Zit Stil! op school. Omgaan met ADHD in de klas.

Tielt: Lannoo.

Bollaert, R. & Derudder M. (2004). Tieners, zit stil! op school. Omgaan met ADHD. Tielt: Lannoo.

Timmerman, K. (2002). Kinderen met aandachts- en werkhoudingsproblemen, tweede herwerkte uitgave met een hoofdstuk over 'pubers en adolescenten met ADHD'. Leuven/Leusden: Acco.

Van de Beek, G. (2003) ADHD: ook een zorg voor het voortgezet onderwijs. KPC Groep. Downloaden: www.kpcgroep.nl

Dyscalculie

Cooreman, A. (2003). Rekenrappers - Rekenen remediëren: droom of haalbare kaart? Stafkaart bij de methode Rekenrappers. Antwerpen: De Boeck

Ceyssens, M. (2002). Ik reken fout. Omgaan met rekenproblemen. Gids voor ouders, leerkrachten en begeleiders. Tielt: Lannoo.

Ruijsenaars, A. J. J. M. Van Luit en Van Lieshout (2004) Rekenproblemen en dyscalculie. Rotterdam, Lemniscaat.

Ruijsenaars, W. en Ghesquière, P. (Red). (2002). Dyslexie en dyscalculie: ernstige problemen in het leren lezen en rekenen. Recente ontwikkelingen in onderkenning en aanpak. Leuven/Leusden: Acco.

Dyslexie

Avontuur, J. (2001). Begeleiding van kinderen met dyslexie in het basisonderwijs. Baarn - H.Nelissen.

Braams, T. (2002). Dyslexie een complex taalprobleem, vierde herziene druk. Boom

Loonstra, J.H. en Schalwijk, F. (Red) (2001). Omgaan met dyslexie, sociale en emotionele aspecten. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.

Schoots-Wilke, H. (2001) Dyslexie, een praktische gids voor scholen voor voortgezet onderwijs. KPC groep. Ontwikkeld in opdracht van het Ministerie van O,C&W. Downloaden: www.kpcgroep.nl of <http://www.minocw.nl/onderwijs/dyslexie/index.html>.

Dyspraxie

Dyspraxis, Oudervereniging van kinderen met Coördinatie-Ontwikkelingsstoornis (2003), Zorgkader voor kinderen met DCD: www.dyspraxis.be

Calmeyn, P. en Dewitte, G. (2001). Kinderen met ontwikkelingsdyspraxie: leidraad voor begeleiders en ouders. Leuven/Leusden: Acco.

NLD

Molenaar-Klumper, M. (2001). NLD, signaliseren, diagnostiseren en behandelen in de onderwijssetting. Swets & Zeitlinger Lisse.

Schoots, H., NLD, Kennis-online. KPC groep: <http://www.kpcgroep.nl/kennis-online/onderwerp/index.asp?SubjectID=103>

Van Dijk, A. (2001). Kinderen met NLD, praktische gids voor ouders en leerkrachten. Swets & Zeitlinger Lisse.

Verwijzingen naar '**Ouderverenigingen specifieke leer- en ontwikkelingsproblemen**'.

Alle adressen en contactgegevens: www.letop.be - infotheek - verenigingen

Verwijzingen naar websites met informatie per (leer)stoornis
www.letop.be - infotheek - links - leerstoornissen/leerproblemen: info en aanpak